

IDEGEN FILOZÓFIA MAGYARUL – CROCE PÉLDÁJÁN

A monográfia, ha egyetlen mondatba szorítjuk teljes gondolatmenetét, azt meséli el, hogy magyar olvasói hogyan értelmezték a nagy olasz bölcselelő, Benedetto Croce filozófiai rendszerének alapfogalmát, az intuíciót. A vállalkozás ilyenformán, első megközelítésben, két értelmezési keretbe helyezhető: egyrészt italiasztikai munka, másrészt magyar filozófiatörténeti teljesítmény.

A szerző alakja és a munka közvetlen törekvése nyilvánvalóan az előbbi értelmezést erősíti. Kaposi Márton italianista tudós, a reneszánsz és a modern olasz filozófiatörténet és esztétikatörténet kutatója. Érdeklődésének – Machiavelli mellett – éppen Croce áll a középpontjában: ő, Kaposi volt a szerkesztője az újabb Croce-ismeretünket megalapozó terjedelmes Croce-válogatásnak (*A szellem filozófiája*, 1987), írt tematikus monográfiát Croce esztétikájáról (*Intuáció és költészet*, 1994), publikált átfogó tanulmánygyűjteményt Croce bölcséletének egészéről (*Hagyomány és modernség Benedetto Croce eszmevilágában*, 2012). Amikor most elénk teszi ezt a friss kötetét, éppen ezeknek az italiasztikai kutatásainak az újabb eredményeit nyújtja át nekünk. Ezt az értelmezést erősíti a munka címe, illetve bevezető és zárófejezete. A cím – *Benedetto Croce intuíciófelfogása és magyar értelmezői* – elsősorban az olasz filozófus intuíciófogalmát tematizálja, és csak utána beszél annak magyar értelmezőiről: a szerző érdeklődésének eszerint az áll a középpontjában, amit a magyar értelmezők is értelmeznek, magukat a magyar értelmezőket csak ehhez képest fogja szóba hozni. A bevezető fejezet átfogó képet rajzol a crocei intuíciófelfogás formálódásáról, a zárófejezet pedig összegzi, hogy a magyar kontribúciók mit is tettek hozzá annak értelmezéséhez. Tehát az olasz bölcselelő születésének másfél százados évfordulójára időzített munka ilyenformán elsősorban mintha az italianista Croce-monográfiája volna.

A kötet ugyanakkor a megújuló magyar filozófiatörténeti kutatások áramában is elhelyezhető. Közelebbi tárgya ugyanis a magyar befogadás: az a hosszú, mára immár több mint évszázados folyamat, ahogy az olasz gondolkodó alapfogalmát a magyar olvasók egymást követő nemzedékei megpróbálják megérteni és értelmezni. Crocénak, említsük meg, kivételes szerencséje van magyar olvasóival: a munkásságáról szóló első hazai híradások már a 20. század elején napvilágot látnak, a tízes évektől pedig megindul műveinek fordítása is. A századelő „újidealizmusának” és a két háború közötti korszak szellemtörténetének képviselői számára egyaránt fontos tájékozódási pont lesz, a rá irányuló figyelem pedig túléli a marxizmus monopóliumának-hegemóniájának hosszú szakaszát is. Recepciója, ha nem is megszakítatlanul folytonos, de bűvópatakszerűen mindig újra előbukkanó motívuma marad a magyar filozófiai gondolkodásnak. A monográfiának ez a recepció a valódi tárgya:

a crocei fogalom befogadó aktusainak sora, ez az összességében rendkívül kiterjedt és figyelemre méltóan gazdag hazai szellemi áramlat. Mindezzel Kaposi, ismételjük, a *par excellence* magyar filozófiatörténeti kutatásokat gazdagítja. Nem, mint szokásos, magyar filozófusportrét rajzol, nem valamely hazai filozófiai intézmény történetét tárja föl – a hagyományosan recepciótörténeti jellegűnek tekintett magyar filozófiatörténeti folyamat egyetlen befogadástörténeti vonulatát rekonstruálja kivételes részletességgel és rendkívüli alapossággal.

Kaposi hatalmas anyaggal dolgozik. Azt állítja ugyan, hogy nem dolgozta bele munkájába a magyar eszmetörténet valamennyi Croce-utalását – ám meg lennének lepve, ha valami számottevő valóban kimaradt volna. A legelső megnyilvánulásoktól a legfrissebb kontribúciókig, a legapróbb utalásoktól az önálló monográfiáktól, a legazonosulóbb megközelítésektől a legélesebb kritikákig: minden említésre kerül, és elemzés tárgyává válik itt, amit a magyar gondolkodás valaha is megfogalmazott az ügyben. Szerepelnek az 1900-as évek elejének első híradásai és a kortársi italianisztika teljesítményei, az apró ismertetések és összefoglaló munkák, az affirmatív méltatások és a kritikus elemzések.

A bevezető fejezet, említettük, magának a crocei fogalomnak az alakulástörténetét vázolja. A vázlat tanulsága, hogy az intuíció Crocénál kivételesen bonyolult és rendkívül tűnékeny kategória: összetett filozófiai rendszerbe illeszkedik, és a rendszer történeti kifejtésével együtt változó jelentéstartalmakat kap. Az eredetileg esztétikai gyökerű fogalomnak a filozófus tetralogikus szerkezetű – esztétikára, logikára, „ökonómikára” és etikára tagoló – szellemfilozófiai rendszere alapfogalmaként egyaránt van esztétikai és történeti változata: a művészi intuíció egyfelől, a történeti intuíció másfelől. A rendszer történeti kifejtése során pedig újabb intuíciófogalmak tűnnek föl a crocei életműben, a „lírai intuíciótól” a „tisza intuíción” keresztül a „kozmosz intuícióig”. Mindez nyilvánvalóan nem könnyíti meg a magyar befogadók dolgát, akik túlnyomórészt nem olasz eredetiben, hanem fordításokban vagy közvetítőnyelvek segítségével ismerkednek az intuíciófogalommal, és a fogalom crocei alakulástörténetét is csak kevésbé képesek követni.

Hogy a magyar recepció sokféleségében el tudjon igazodni, illetve segítsen eligazítani könyvének olvasóit, Kaposi jellegzetes befogadói attitűdöket különít el egymástól. A crocei intuíciófölfogás értelmezése hermeneutikai feladat, magyarázza, ez a hermeneutikai munka pedig vagy rekonstruáló jellegű, vagy integráló célzatú. Tehát az olasz filozófus magyar olvasóinak eszerint két csoportja különíthető el egymástól: erősen leegyszerűsítve, az egyiket közvetlenül maga Croce érdekli, a másik ellenben inkább a crocei fogalom közvetett fölhasználásában érdekelt. Az egyik csoporthoz tartozók tehát mindössze rekonstruálni és ezzel megérteni-megértetni szeretnék a szerzőt és alapfogalmát – recenziót készítenek, tanulmányt írnak hát az esztétikájáról, esetleg valamilyen, crocei hatás által is befolyásolt általános művészi problémát tárgyalnak újra. A másik csoport képviselői viszont integrálni próbálják a fogalmat – a maguk esztétikai koncepciójába

igyekeznek tehát illeszteni, a művészi alkotótevékenység megértéséhez próbálják felhasználni. Az előbbi kísérletek, mondhatnánk, közelebb állnak a tudományhoz, az utóbbiak ellenben inkább filozófiai kérdéseknek látszanak.

A monográfia szövevényes gondolatmenetét nincs terünk aprólékosan végigkövetni. A kétféle befogadói beállítódás példajaként három-három szerző alakját villantjuk fel csupán: Sándor Pálét, Poszler Györgyét és Kelemen Jánosét az egyik, Fülep Lajosét, Pauler Ákosét és József Attiláét a másik oldalon. Tanulásképpen, hogy az említett szerzők, az itteni ábrázolásban, azaz a Croce-recepció aktoraiként alkalmanként mennyire más, esetleg kanonikus rangjukkal éppen nem egyező arcukat mutathatják felénk.

Sándor Pál és Poszler György egymással ellentétes alakja mindjárt a legvilágosabb példával szolgál erre. Az ő kanonikus rangjuk nem is igen említhető egymás mellett: az utóbbi években-évtizedekben, egyszerűen szólva, Sándor Pálról jót, Poszler Györgyről meg rosszat nem lehetett olvasni. Sándor, ugye, a vulgáris marxizmus-leninizmus teoretikusa, a filozófiai elméletet ideológiává torzító elméletíró, a rosszemlékű propagandista; Poszler, a másik oldalon, a szellemtörténeti szemlélet kései örököse, a lenyűgöző műveltségű esztéta, az artisztikus irányú esszéista. Itt most, Kaposi panorámájában, érdekes módon ellentétes értékelést nyernek. Sándor negyvenes évek elején publikált filozófiai lexikonának szócikkével szerepel: ennek Croce-ábrázolása, úgymond, kifejezetten tájékozottnak és méltányosnak mondható. Noha nem tesz különbséget a művészi és a történeti intuíció között, rövid terjedelemben pontos és a szellemfilozófiai rendszer egészébe ágyazott leírását nyújtja a fogalomnak, tartózkodva a szokásos marxista vádtól is, hogy az intuíció az irracionális megnyilvánulása volna. Poszler egy kései esszéjével és műfajelméleti nagymonográfiájával kerül az ábrázolásba: ezekben az esztéta, olvassuk, egyoldalúan az elutasító lukácsi értékelést követve foglal állást a crocei intuícióval szemben.

Az olasz filozófust a klasszikus, zárt esztétikai rendszerek és a modernebb, nyitott rendszerek közötti átmeneti gondolkodónak minősítve, az intuícióra épített esztétikáját mindössze érdekes, ám vitatható következményekkel járó kísérletnek minősíti. Kelemen János alighanem a monográfia egyik főhőse: a tudományos Croce-recepció legkiemelkedőbb alakja. Egyszerre filozófus és italianista lévén valóban hivatott rá, hogy az olasz gondolkodó autentikus hazai értelmezője legyen: a nyolcvanas évek elején megjelent kismonográfiájától a kilencvenes évek végi olasz hermeneutika-történeti kötetéig – és, lapunk olvasói kedvéért tegyük hozzá, tavalyi akadémiai székfoglalójáig (Történelem és szabadság, *Magyar Tudomány*, 2017/5) – számos kísérletet tett Croce értelmezésére. Az intuíciófogalmat más releváns filozófiai eredményekkel szembesítő elemzése határozottan kritikus, mégis pontos és eredeti Croce-képet eredményeznek.

Fülep Lajos számára a meghatározó vitapartner, Pauler Ákos számára – ellentétesen – csupán a gondolati források egyike lesz Croce. Fülep, a századelő kiemelkedő tehetségű művészetfilozófusa – a kevés nem italianista teoretikusok egyike, akik

eredetiben olvassák az olasz filozófust – saját művészetbölcseletét megalapozandó, a maga rivális esztétikai koncepciója alapelveinek megfogalmazása során személyesen Croce intuíciónál fogalmával – és mond felette határozott kritikái ítéletet. Olasz változatban is megjelent doktori értekezése az intuíciónal szemben az emlékezést tekinti a művészi megismerés meghatározó kategóriájának: az intuíciónal szerzett ismeret helyett tehát az emlékezetet tartja a műalkotás valódi forrásának – ezzel pedig éles bírálatot fogalmaz a crocei esztétika minden lényeges tételével szemben. Pauler, a tiszta logika majdani nagy hatású rendszerfilozófusa, a két háború közötti bölcselet kiemelkedő szereplője még a tízes évek első felében, szisztematikus esztétikáján dolgozva talál rá Croce fogalmára. A végül is kéziratban maradt nagyszabású kísérlet főként kantianus–neokantianus alapokra épül, az olasz filozófus fogalma így csak érintőlegesen kerül elő benne. Azt a keveset azonban, amit Croce-tól fölhasznál, lényegében kritika nélkül teszi: az intuíciónal, az eredeti intencióknak megfelelően, a művészi kép lényegét egységes empirikus formában kifejező produkcióként fogja föl. József Attila talán a monográfia másik főhőse: a költőóriás, aki teoretikus kísérleteiben többször is nekirugaszkodik az olasz filozófus alapfogalmának, hogy végül az intuíciónal helyett az ihlet kategóriájánál kössön ki. Az egyszerre saját *ars poeticáján*al fogalmazó költő és a költészet értelmezésére vállalkozó gondolkodó a húszas évek derekától a harmincas évek első feléig többször is elgondolkodik Croce esztétikájának meghatározó kategóriáján. Ezek az irodalomtörténeti-esztétikai irodalomban sokszor elemzés tárgyává tett, így gazdag értelmezői hagyománnyal dicsekvő írások élesen elkülönítik egymástól az intuíciónal crocei fogalmában némiképp összemosódó egyszerű érzéki képet és a művészi képet: az előbbi megjelölésére az „intuíciónal” terminusát tartva fenn, az utóbbit ellenben „ihletnek” elnevezve.

Kaposi Márton határozott előfeltevésekre alapozott, következetesen felépített, figyelemre méltó anyagot mozzgató, a magyar filozófiatörténeti kutatásokat is számottevően gazdagító könyvet tett elénk. A magyar Croce-recepciónal előbb említett munkáival maga is alkotó résztvevője lévén, a rekonstruktív-tudományos értelmezéseket áttekintve, saját korábbi kísérleteire is kitér: önmagánal is hősévé téve a most maga elmesélte történetnek. A megoldás csak látszólag szerénytelen. A megértési kísérletek történeti sorozatánal nagy egészében valamiképp önmagánal is helyet kellett találnia. A monográfia mottója ugyanis, emlékeztessünk rá végül, *A szellem fenomenológiája* Hegelétől való: „Az igaz az egész. Az egész pedig csak a fejlődése által kiteljesülő lényeg.”

(Kaposi Márton: *Benedetto Croce intuíciónalfogása és magyar értelmezői. Szeged: JATE Press, 2017*)

Perecz László
filozófiatörténész